

GERHARD SEEWANN

A nyelv és a hagyomány megőrzésének lehetőségei

A magyarországi németiség fejlődése

A Habsburg-monarchia összeomlása 1918-ban teljesen új helyzet elé állította a német kisebbséget a Magyar Királyságon belül. Az uralkodóház bukása, amely több évszázadon át a nemzeteket integráló egység garanciáját jelentette, a Királyság felosztása négy utódállamra, továbbá az összeomlást követő forradalmak együttesen a politizálódásnak egy olyan hullámát indították el, mely valamennyi társadalmi réteget elérte és jól kivehetően éppen a nemzeti, illetve etnikai választóvonalak mentén futott végig. Olyan folyamat meghatározó tényezői voltak ezek, amely éppen abból a magyarországi német kisebbségből teremtett egy társadalmi csoportot, amely jórészt falusi környezethez kötődő egzisztenciájának addigi elkülönültségéből kilépett és az egymásra találásban fokozatosan tudatára ébredt etnikai-nemzeti összetartozásának és identitásának. Ezen a csoportképződési folyamaton csak lendített a magyar államnemzetnek az új csoporttal szembeni agresszív, olykor egyenesen ellenséges magatartása, hiszen e kisebbségnek kerekén kétszáz éves fennállása óta először kellett éreznie és felismernie annak szükségességét, hogy etnikai identitásának védelmében immár cselekvő résztvevőként kell fellépnie, ha érvényesíteni akarja jogait. Történelme során tehát először tett jelentősebb korrekciót a magyarországi németiség a maga önértelmezésében, illetve szociális, majd politikai cselekvésében: az addig gyakorolt alkalmazkodás stratégiáját felváltotta a kisebbség önvállalása, akár az ellenállást is megkockáztatva. A türelmes alattvalókból, a politika tárgyából így váltak fokozatosan csoportérdekeikért kiálló állampolgárokká, vagyis a politika alanyaivá.

A magyarországi német kisebbség szociális és politikai emancipációjának ez a máig befejezetlen folyamata azonban kezdettől fogva nem volt egyenes vonalú; törések és szakadások, öncsalások és csalódások, az önazonosság tudatának üldözése és dacos hangoztatása jellemezték. E folyamat fő ismérvei közül kiemelendők a különösen kedvezőtlen és korlátozott fejlődési feltételek, azaz a rendkívül kicsi mozgástér, amely az 1945 előtti és utáni két korszakban megmaradt e kisebbség számára.

Az 1945-ig eltelt időről röviden a következőket kell tudnunk: Az a harmincas évek második felében kezdődő folyamat, amely a magyarországi németiséget részben a nemzetiszocialista hatalmi politika, részben pedig a magyar revíziós politika szolgálatában, kettős értelemben is eszközként használta föl, elválaszthatatlanul fonódott össze a magyarországi német kisebbség valamennyi élet-megnyilvánulásának átható ideologizálásával. A kortársak számára nemzeti ideológiaként tálalt nemzetiszocializmus végső soron saját megélt élményeik látóhatárát szűkítette le vészesen, s jórészt ennek köszönhetően maradt rejtve mindkét hatalom, Németország és Magyarország expanziós-agresszív hatalmi és érdekpolitikája. Csak kevesen láttak át ezen és tanúsítottak olyan államférfiúi előrelátást, mint például Bethlen István gróf, aki Horthy kormányzónak címzett 1939. január 14-i memorandumában megjósolta, hogy egy Németország és Magyarország közötti politikai ellentét esetén a német kisebbséget az a veszély fenyegeti, hogy a kölcsönösen érvényesített érdekek kettős malomköve közt felmorzsolódik és felörlődik.* A második világháború folyamán, s főként utána derült ki, hogy pontosan ez volna az ár, amelyet a magyarországi német kisebbségnek azért a mindkét hatalom által okozott politikai zsákutcáért kellett megfizetnie, amelybe politikai radikalizálódása és ideologizálódása miatt jutott.

Mit jelent hát az 1945-ös katasztrófa, amely a magyarországi németiséget a fasizmus és a hazaárulás kollektív vádjával sújtotta, és mit az ezt követő kitelepítési akció, amely a kisebbséget szám szerint a felére csökkentette? Mit jelent ez a katasztrófa a rákövetkező korszak máig tartó fejlődésének kiindulópontjaként?

Az 1945 utáni évek eseményeinek következtében a két háború közti időszak etnikai együttéléséből, etnikai szolidaritásából az önmagában pozitív tapasztalatok ellentétükbe fordultak át, és minden addig felépült és kifejlődött csoport- és közösségi alkotás és érték a tévutakon hitelét veszítve az említett zsákutcába jutott. Hogy a magyarországi német pusztaság létét megőrizhesse - már amennyiben hazájában maradhatott -, kénytelen volt etnikai tudatát és az ezzel összefüggő értékeket felszámolni, csoporthoz tartozását maradéktalanul feladni. A magyarországi németiség ezzel abba a fejlődési szakaszba esett vissza, amely az identitástudat szemszögéből nézve e század eleji kiindulóponttal vethető össze, azzal a különbséggel, hogy a bevezetőben már felvázolt csoportképződési és emancipációs folyamat újratelepítéséhez szükséges feltételek időközben 1945 után lényegesen rosszabbak lettek. Hogyan alakult hát az 1945 utáni fejlődés, amelyet csak egy szellemileg-erkölcsileg egyaránt feldúlt térség, a belső és külső rombolás szinte jelkép-értékű kiinduló helyzete határozott meg? Tény, hogy sokkal kevesebb érték maradt épen, mint 1918-ban, amikor még akadtak erők, amelyeket a fejlődés érdekében mozgósítani lehetett.

A magyarországi németiség története 1945-től napjainkig tele van olyan alapvető változásokkal, melyek e korszak fontos cezúráit is kijelölik: a menekülés és kitelepítés fázisát a politikai diszkrimináció és a társadalmi megvetés szakasza követte, majd pedig a mélyreható társadalmi változás és végül a politika és kulturális élet tartós liberalizálásának periódusa következett. Utóbbinak kétségkívül lényeges hatása volt a magyar nemzetiségi politikai alakítására. Ha e cezúrák időrendjét vesszük szemügyre, akkor politikai szemszögéből 1948/49, 1955, 1968 és 1983 említendő az évszámok közül. Az 1948-as év jelzi a kitelepítések végét, 1949 hozta az első szocialista alkotmányt, amelyben Magyarország nemzetiségi lakosainak elvi egyenjogúságát rögzítették, amely azonban a magyarországi németek számára először persze csak 1955-től, hivatalos szövetségük megalapításától lett legalábbis egyes tételeiben valóság. 1968-ban hajtottak végre a magyar nemzetiségi politikában alapvető irányváltást, majd 1983-ban még egyszer erőteljesen módosították.

Ha a társadalmi-gazdasági változások szemszögéből akarjuk kijelölni a cezúrákat, melyek természetesen össztársadalmilag ragadhatók meg a legjobban, akkor két ilyen választóvonalat találhatunk: az 1961-es évet, amikor a mezőgazdaság kényszerű kollektivizálása lezárult, ami éppen a nemzetiségi lakosság számára jelentett alapvető változásokat, lévén hogy döntő többségében a falusi életformához kötődött. A második szakaszhatár 1975, amikor először csökkent az iparban foglalkoztatottak száma. Ez a magyar társadalmi struktúrában a 70-es években lezajló konszolidáció jelzéseként értelmezendő: már felfedezhetjük egy közepes színvonalú ipari társadalom kialakulásának jeleit, az átmenetet a külterjes gazdaságfejlesztésről az intenzív fejlesztési formákra. Ezalatt leginkább a szolgáltatási szférában foglalkoztatottak száma nőtt folyamatosan, és ez a folyamat amint még később kimutatjuk - éppen a nemzetiségi lakosság szellemi-kulturális szempontjából igen fontos. 1949, tehát a szocialista hatalmi és termelési viszonyok megszilárdítását jelentő időszak kivételével a politikai és társadalomgazdasági folyamatok egyenlőtlenségéről beszélhetünk, amely a magyarországi németiség számára máig ható feszültséget teremtett. Ez a feszültség nagy általánosságban úgy jellemezhető, hogy az 50-es évek óta a nemzetiségi politika által indukált intézkedések kerekén egy évtizednyi késéssel követték a nemzetiségi lakosságot is érintő társadalmi-gazdasági változásokat.

A politikai irányító mechanizmusok és döntések kiigazításának ezen késésére a magyar nemzetiségi politika számos ellentmondása és középtávú mulasztása vezethető vissza a lehetséges struktúraváltás szempontjából.

A Magyarországon maradt, szám szerint gyakorlatilag megfelezett magyarországi németiség de jure 1950-ig, de facto azonban 1955-ig volt megfosztva jogaitól. Csak az 1955 júniusában megalapított „Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége” jelzett fordulatot, bár az eltelt sötét évtized a magyarországi németeknek főleg az azonosságtudatában máig érezhető utóhatásokat hagyott hátra. A Hazafias Népfront választmányának egy 1949-es jegyzőkönyvéből például utólag kiolvasható, hogy „Szalka községben harminc év leforgása alatt kihalt a német szó, mert az itt maradt németiség el szeretne volna felejteni, hogy valaha is német volt”.

Az 50-es és 60-as évekre esik a társadalmi-gazdasági viszonyok teljes áttörése. Az 1961-gyel lezárult mezőgazdasági kollektivizálás s a nemzetiségek elsődlegesen falusi életviszonyaiban ezt követően felgyorsult váltás az urbanizáció, az iparosítás és a mobilizáció irányában, tartós változásokat idézett elő a kisebbség település-, illetve foglalkozási szerkezetében, akárcsak lakás- és műveltségi viszonyaiban. A foglalkozási struktúrában a legszembetűnőbb változás az ipari-városi területen foglalkoztatottak számának az 1945. évihez képest kétszeresére - összesen 60%-nyira - való növekedése. A 40 évig terjedő korosztályoknál, melyeken belül egyébként az érettségizettek aránya az utolsó két évtized alatt megnégyszereződött, ez az arány a városban és az iparban foglalkoztatottak esetében 1980-ban már 70% volt, ami jól jelzi a fejlődési irányt. A magyarországi németek településszerkezetének szóródása és szétforgácsolódása csak erősödött a kitelepítés, elköltözés és az 50-es évek végén bekövetkező iparosítás okozta belső elvándorlás révén, olyannyira, hogy a ma kereken negyedmilliót kitevő kisebbség 400 helyen él 13 megyében.

Igaz, a városi településeken lakó németek aránya az utóbbi 40 év alatt több mint kétszeresére nőtt és régióként váltakozóan 20 és 40% között mozog. A túlnyomó többség azonban ma is vidéken, s ezen belül is olyan aprófalvakban él, amelyek az utóbbi 20 esztendő alatt alig tudtak felmutatni valamiféle fejlődést, és amelyeknek lakossága az ország elhagyása és a belső mozgás következtében folyamatosan csökken, azaz ki van téve az előregedésnek, hiszen az ifjabb nemzedékek iskolai és szakmai képzettségük megszerzése érdekében többnyire a városokba vándorolnak. Baranyában, abban a megyében, ahol a magyarországi német lakosság a legnagyobb létszámú - a kisebbség kétötöde lakik ebben a megyében -, különösen szemléletesen igazolható ez a váltás a pontos adatok segítségével: a megye németjeinek 84%-a 113 német többségű községben lakott 1920-ban (akkor összesen 272 német lakosságú település akadt Baranyában), olyan faluban tehát, ahol a németek aránya meghaladta az 50%-ot. 1980-ra viszont a megye német lakosságának csak 11 %-a lakott a 26 német többségű községben (összesen 123 faluban éltek németek). Az utóbbi 60 esztendő alatt így az arányok teljesen megfordultak. 1980-ra Baranya megye németjeinek 80%-a olyan aprófalvakban élt, melyek lélekszáma általában nem lépte túl az 500 főt. Ennek következtében a magyarországi német lakosság kétharmada olyan falvakban van abszolút kisebbségben, ahol arányuk nem éri el a 25%-ot sem. A diaszpóra-lét, a nemzetiségi népesség szétszóródása az átlagosan 80-100 fős kis csoportokba, olyan adottsággá vált, amely uralkodó jegye lett a magyarországi német életviszonyoknak. Magától értetődik: ez az adottság rendkívül problematikus és nehézé tesz minden erőfeszítést az etnikum és kultúrájának ápolása és megőrzése érdekében. Egyben bőséges magyarázatul is szolgál az asszimilációs mozgás erősségét illetően, amellyel az alábbiakban fogunk foglalkozni.

Az asszimilációs folyamat - s ezen egyébként csupán a nyelvi alkalmazkodást értjük - elsősorban a 40 évig terjedő korosztályokat érintette, amelyek iskoláik és foglalkozásuk elkezdésekor, illetve a szakmai előmenetelben különösképpen érezték annak szükségességét, hogy nyelvileg alkalmazkodjanak az új viszonyokhoz, illetve az új környezethez. E folyamatnak a következő eredménye lett: minél idősebbek a magukat egy nemzetiséghez tartozónak valló személyek, annál nagyobb az aránya azoknak, akik felvállalják és megtartják anyanyelvüket; minél fiatalabbak, annál kisebb lesz az aránya azoknak, akik ténylegesen

birtokában vannak anyanyelvüknek. Ez annyit jelent, hogy a nyelvvesztés és nyelvváltás tempója 1960 óta jócskán felgyorsult, a nyelviileg asszimilálódottak száma azóta minden évtizedben 10-15%-kal nő s ez a 40 évnél fiatalabb magyarországi németek esetében jelenleg már 80%-ra rúg. Ennek ez idő szerinti mértékét az is jelzi, hogy 1980-ban csak minden tizedik magyarországi német kisgyermek tudott németül beszélni iskoláinak megkezdésekor.

A 60-as évek végéig sem az állam, sem a társadalom gyakorlatilag nem tett semmit azért, hogy ebbe a már akkor lefelé tartó folyamatba irányító kézzel beavatkozzék. Az okot főként a párt- és kormánykörökben akkoriban uralkodó felfogásban kell keresnünk, amely szerint „a szocializmus körülményei között és annak állami, gazdasági és társadalmi megvalósulása során magától és automatikusan oldódik meg a nemzetiségi kérdés”. Csak 1968 őszen fordított végleg hátat a pártvezetés az automatizmus tételének és fogott egy új nemzetiségpolitikai koncepció kifejlesztésébe és az ehhez szükséges intézményrendszer felépítésébe. E koncepció alap gondolata a következő képlettel fejezhető ki: annak a nemzetiségi népességnek, amely a struktúraváltás keretei között részt vesz a megindult integrációban, amely azonban egyúttal a szocialista gazdaságba és társadalomba való integrációt is jelenti, minden eszközt meg kell adni ehhez, nyelvi asszimilációjukat azonban lehetőleg akadályozni kell. A sajátos nemzetiségi kultúra és az ezzel összefüggő kétnyelvűség feladása ugyanis kulturális szegényedést jelentene, fenyegetés lenne az újabban ismét méltányolt sokszínűsége, de akár egyenesen veszteségnek is elkönnyvelhető abból a pragmatikus szempontból, hogy a lakosság egy része már kétnyelvű. Ezért a magyar nemzetiségi politika 1968-tól kezdődően erőfeszítéseket tesz, hogy az anyanyelvi oktatás kiépítésével biztosítsa annak az anyanyelvnek az ápolását és továbbadását, amely a nemzetiségi kultúra megőrzése és továbbfejlesztése szempontjából fontos kritérium.

Mindazonáltal a 80-as évek elejéig a felerősödő asszimilációs folyamat és a kedvezőtlen településszerkezet figyelembevételével mind nagyobb a megértés a magyar közvéleményben aziránt, hogy az eddigi nemzetiségi iskolai rendszerrel és annak pusztán mennyiségi bővítésével a döntő kérdés, nevezetesen, hogy a nemzetiségi fiatalok körében mind kevesebben beszélnek anyanyelvüket, már nem oldható meg. Efelől nem táplálhat illúziókat az utóbbi két évtizedben egyébként feltétlenül imponáló magyar nemzetiségpolitikai mérleg sem, amely kétségkívül sikerrel tudta növelni képzési ajánlatainak és sajátos nemzetiségi iskolai szervezeteinek a számát. Bár e politika 1983 óta egyebek mellett azt célozza, hogy a társadalmi szerkezetváltás negatívan ható keretfeltételeit új kezdeményezésekkel próbálja meg ellentételezni, de ezek, akárcsak korábban, gyakorlatilag a magyarországi német lakosság erőteljes ellenállásába vagy indifferens passzivitásába ütköznek. Az elfogadás hiánya azonban egy alapvető problémára utal.

A magyarországi németeknek ez a nemzetiségi akciókban való részvételtől magukat távol tartó magatartása a fölülről, nevezetesen a párt, az állam és azok szervezetei által kezdeményezett vállalkozásokkal szemben, egész sor okra vezethető vissza, amelyekkel a következőkben kívánunk foglalkozni.

Ha mérleget vonunk a 40-es évek végétől a 80-as évek elejéig, akkor előzetes eredményként megállapíthatók a következők: a vonatkozó időszak alatt nem sikerült a magyarországi német etnikumból sem szociális csoportot csinálni, s azt önálló léttel megtölteni, sem politikai emancipációját előrelendíteni. Ami az utóbbit illeti, csak 1983-ban látjuk annak jeleit, hogy a 40-es években bűnösnek mondott magyarországi németiséget igyekeznek megszabadítani a kollektív bűn és a fasizmus általános vádjá alól, valamint az ezekből fakadó múltbeli szellemi-erkölcsi terhektől és traumáktól.

Szoros kölcsönhatásban áll ezzel a már jelzett tény: az 1945-ben nem csupán megtört, hanem alapjaiban messzemenően szétrombolt csoportképződési folyamat az 50-es évektől számított, feltűnően szerény és meglehetősen ügyetlen kezdetek után a 80-as évek közepéig sem tudott magára találni. Ennek egyik lényeges, de az etnikai léttéren kívül eső okát a

szocialista rendszerek egy fontos lényegi jegyében kereshetjük. A szocialista állam magától soha nem hagyja jóvá a szabad, nyitott és ezáltal csakugyan pluralisztikus társadalmat. A társadalmat egyedül az állami hatalomgyakorlás tárgyaként fogja föl, ahol a hatalom gyakorlásának monopóliuma magáé a párté. A társadalom eszerint nem önállóan cselekvő, az állam melletti autonóm szubjektum. Az autonóm, társadalmilag releváns csoportképződést ezért elvből elnyomják. A minden társadalomban már csak az önreprodukció biztosítása végett is meglévő törekvés a csoportképzésre így mind az informális, mind pedig a privát szférában háttérbe szorul, és ez a társadalmilag releváns érdekek szabad artikulációját akadályozza. Az ily módon államosított társadalmon belül a csoportképződést csak annyiban engedélyezik és támogatják, amennyiben az az állam és a párt által ellenőrizhető és az is marad.

(Nyilván éppen ennek az ellenőrizhetőségnek a kritériuma a fő oka annak, hogy a nemzetiségi szövetségekben egészen a legutóbbi időkig miért tették lehetetlenné helyi csoportok létrejöttét.)

Az állam által ellenőrzött csoportok a párt és az állam hatalomgyakorlásának eszközeivé lesznek, így persze alkalmatlanok arra, hogy egy-egy népcsoport érdekeit szabadon, azaz alulról fölfelé közvetítsék. E hiányosság teljességgel fellelhető a magyarországi németek nemzetiségi szövetségénél, amelyet pusztán a magyar nemzetiségi politika funkciós szerveként, de semmiképp sem lehet autonóm érdekszövetségként, saját etnikai csoportjának közjogi reprezentánsaként elismerni. Ameddig pedig hiányzik ez a fajta képviselő, addig a magyar nemzetiségi politika nem jut magának az etnikumnak, mint szociális csoportnak a közelébe és ezáltal lényegében nem is töltheti be feladatát.

Az eddigi nemzetiségi politika szervezeteinek és intézkedéseinek ilyesfajta adottságokra visszavezethető hiányos realitástartalma kapcsolódik azután össze a magyarországi németek napjainkig fennálló azon állapotával, hogy mint ezidáig, csupán potenciális csoport, mely az informális és privát szférába visszaszorított társadalmi életre korlátozódik. Ha Magyarország ma az átfogó ösztársadalmi és politikai váltás lehetősége előtt áll, akkor ezt a lehetőséget a magyarországi németek érdekében oly mértékben kell hasznosítani, hogy mind politikai, mind társadalmi keretfeltételeiket alapvetően a demokrácia irányába kell megváltoztatni, hogy etnikai tudatukat teljesen szabadon, akadálytalanul artikulálhassák, és - ami még fontosabb maga az etnikum, mint csoport, önálló életét saját magairánti felelősséggel bontakoztathassa ki. Mégpedig úgy, hogy minden lehetőséget felhasználva, az ösztársadalmi berendezkedésből alaposan vegye ki a maga részét, amint ez egy pluralisztikusan szerveződött, jogállami alapon álló társadalomban mindenki számára lehetséges.

Am még ha sikerülne is ilyen ideális keretfeltételeket teremteni és érvényesíteni, hátra van még a feladat, e kereteket tartalommal megtölteni, még hozzá olyan új tartalommal, amely megfelel a teljességgel megváltozott létfeltételeknek. Mindez például a következőket jelentheti: újra kell gondolni és alapos revízió alá kell vonni a magyarországi német szövetség és szerveinek eddigi, szinte kizárólag a paraszti rétegre való irányultságát, hiszen ez a réteg az etnikumnak legfeljebb egyharmadát reprezentálja. Mindez az időközben bekövetkezett szerkezeti változásoknak és a jelenlegi társadalmi valóságnak már semmiképp sem felel meg. A nosztalgikus falusi romantika minden esetben értelmetlen ápolása az ehhez mérten is alacsony szellemi színvonalon egy olyan szokásrendszer folklorisztikus életben tartása, amely az elmúlt századok éppen most letűnő agrárkultúrájának volt a sajátja. Az ilyen, alapjában visszafelé ható tevékenység egyszerűen terméketlen, mert olyan fikciókba kapaszkodik, melyeknek korábban valós bázisát a fejlődés teljes egészében vagy legalábbis túlnyomórészt felszámolta. Az ilyen irányú fáradozások - perspektivikusan nézve - az etnikumnak, mint társadalmi csoportosulásnak csak a széteséséhez járulhatnak hozzá, mert a magyarországi németsegen belül minden más, a parasztságnál jelentősebb súlyt képviselő réteg kizárva érezheti magát. Ez különösen érvényes a rendkívül fontos értelmiségi réteg

esetében. Ugyanennyire elhibázott a túlzó egyoldalúsággal a nyelvre, a nyelvtanításra és a nyelvápolásra koncentrált erőfeszítés, miközben az azonosságtudatnak az asszimilációs folyamaton belüli más, sokkal inkább döntő komponensei alig kapnak figyelmet, mint például történelmi hagyományok, a saját történelem, a saját mentalitás és értéképzetek, éppen amelyek egy eddig alig vizsgált változás tárgyai lehetnének. A magyarországi németiség csoport gyanánt csak akkor maradhat fenn, ha abból a reális tényből indul ki, hogy e csoport számottevő többsége nyelvileg már erőteljesen asszimilálódott. Sem valamely hatóság, sem bármely szövetségi tisztségviselő, amely vagy aki túlságosan a múlt felé orientálódik, nem képes megfosztani e többséget annak időközben megszerzett létalapjaitól, hiszen a háború utáni időszak és az utóbbi 40 év traumászerű tapasztalatai alapján kialakult az ő identitásuk, hogy tudniillik elsődlegesen, egyszer s mindenkorra magyarrá kell válniuk, mélyrehatóan integrálódniuk kell a magyar társadalomba, amelyhez a vegyes házasságok révén a magyarországi németek több mint negyede már közvetlenül is hozzátartozik.

Magyarországot végérvényesen hazának tudni, magyarnak lenni, minden elismert joggal és kötelességgel, ugyanúgy magyarul beszélni, mint amilyen szinten mindenki más az országban - ez a jelenlegi magyarországi német azonosságtudat időközben elért fejlődési foka. Az asszimiláció és a nyelvi váltás negatív értékelése pedig - mint a múltban is - e realitás figyelmen kívül hagyását, vagy éppen elutasítását jelenti. Sokkal inkább az a tét, hogy e folyamatokat új, pozitív fényben lássuk. Semmiképp sem igaz ugyanis, hogy magyarnak lenni és nyíltan vállalni a magyarságot, egyúttal kizárná, hogy az illető tisztában legyen magyarországi német származásával és hogy ápolja, valamint továbbadja az ezzel összefüggő hagyományokat és értékeket. Semmiképp sem szabad a múlt bizonyos hibáit megismételni, s egy túlhaladott ideológiából levezetve kizárólagosságról vagy a ténylegesen kettős, pontosabban szólva kétfelé nyitott identitás összeegyeztethetlenségéről beszélnünk. Az Európa felé és a nemzetállami határok felszámolása felé vezető úton az ilyen kétfelé nyitott és ezáltal befogadóképes identitás komoly esélyt biztosít számunkra, hogy átlépjük e határokat, és a különböző kulturális hagyományok találkozásaiban a kulturális értékek cseréjét a kölcsönös gazdagítás érdekében támogathassuk és ápolhassuk. Ebben a folyamatban igen korán ki fog derülni, hogy például a német nyelv is elfoglalhatja az őt megillető helyet a tényleges önrendelkezés és megvalósult autonómia körülményei között. Ugyanez érvényes végül a csoportként értelmezett magyarországi németiség egészére nézve is. Minden jel arra mutat, hogy az utóbbi évtizedekben nekik felajánlott mobilitási és felemelkedési lehetőségek a magas színvonalú szakmai képzés révén csak hasznukra váltak.

Ezt bizonyítja egyebek közt a szellemi alkotók és értelmiségiek rétegében a magyarországi németek arányának növekedése, amely az utóbbi 40 évben több mint a kétszeresére emelkedett, miközben e csoport - eltérően a háború előtti fejlődéstől - arányszámát nem túllépve vett részt az asszimilációs mozgásban. (Az utóbbi egyébként főként az iparban foglalkoztatottakra vonatkozik.) A magyarországi németiségnek mint etnikai csoportnak a fejlődési esélye mindenekelőtt a technokrata és a humán intelligencia társadalmi felemelkedésével kapcsolódott össze, egy olyan felemelkedéssel, amely a harmadik szektor további növekedésével hosszú távon is garantáltnak látszik. Az ilyesfajta, az értelmiség által véghezvitt fejlesztés látható jelei az utolsó évtized német klubalapításai, mégpedig éppen azokban a helységekben, melyekben már a századforduló óta nem működtek német egyesületek, mint például Gyulán és Szegeden. Ha egy pillantást vetünk a 60-as és 70-es évek Nyugat-Európájában észrevehető, a többnyire regionális mozgalmakhoz kötődő „*ethnic reviva*” folyamatára, akkor a következő jelenségek tűnhetnek föl: az etnikai reneszánsz mozgalmak szociológiailag nézve a műveltségi elit olyan csoportjaira épülnek, melyek száma (korrelációban a megnövekedett tanulási esélyekkel) jelentősen megnőtt, de részesedési igényeik alapján a harmadik szektor bővülése ellenére is hátrányban érzik magukat, s emiatt a nyugtalanság és az osztársadalmi kritika potenciális hordozójává

lesznek. Mindez helyzettől függően mind etnikai, mind regionális kategóriákban megfogalmazódhat.

Amint Karl Deutsch találóan kifejtette, ha a mobilizációs folyamat a társadalmi váltáson belül gyorsabb tempóban megy végbe, mint az asszimiláció folyamata, akkor ennek eredményeként a mobilizáción időközben már túlesett személyek tekintélyes része újból ráeszmél etnikai származására, illetve arra, hogy egy etnikai csoporthoz tartozik. A csoportnak új öntudatot és dinamikus fokozódó vitalitást kölcsönöz ez a »visszaeszmélés«, melynek során kétségkívül kulcsszerep hárul a kulturális elitre. Egyedül az ide tartozó személyek képesek ezt az öntudatot kielégítő szemléletességgel megfogalmazni és annak terhét viselve terjeszteni, hogy legvégül a napi követelményekkel hatékonyan és hitelt érdemlően összekapcsolják, s ezzel a csoport az etnikai szolidaritás bázisaként minden alapvető tájékoztató és tájékoztatósi feladatot átvehessen a hozzá tartozó tagok érdekében. Ilyen körülmények között a magyarországi németesség - természetesen átalakult formában - az maradhat, ami letelepedése óta volt: egy kicsiny és valóban szerény fermentum hatókörében Magyarország gazdasági és kulturális életének figyelmen kívül nem hagyható, gazdagító alkotóeleme.

Wolf Tibor fordítása

* A memorandumot közli Szinai Miklós - Szűcs László (szerk.): *Horthy Miklós titkos iratai, Budapest 1965. 205-210.*

Adatok a magyarországi németesség lélekszámáról

a) A német anyanyelvűek száma a népszámlálások adatai alapján	1949 - 22 455	1960 - 56 765	1970 - 45 594	1980 - 31 000
b) Becslések és számítások az 1980. évi állapotról				
A német szövetség becslése	A német iskolákba járók száma alapján kiszámítva	Az 1982. évi tanácsi minősítés alapján K. számítása szerint	A Hoóz István-féle 3,4-szeres koeficienssel számolva	
200-250 000 ¹	195 000 ²	175 000 ³	105 000 ⁴	
c) 506 magyarországi nemzetiséglakta község németekre vonatkozó 1980. évi adata ⁵				
A vizsgált községek összes német lakossága	Egyértelműen német nemzetiségű	Nemzetiségileg vegyes, nyelvileg nem asszimilálódott	asszimilálódott	
138 000	66 000	58 000	68 000	

JEGYZETEK

- 1 A becsléseket említi: Kővágó László: *Nemzetiségeink jelene (Nemzetiségi füzetek 1.)*, Budapest 1976. 16. - Arday Lajos-Hlavik György: *Adatok, tények a magyarországi nemzetiségekről*, Budapest 1988. 17-18.
- 2 Az 1979/1980-as tanévben 19 545 gyermek járt német nyelvet, illetve német nyelven oktató általános iskolába (utóbbiak száma 148 fő volt). Az általános iskolai tanulók arányszáma az össznépességen belül Magyarországon 10% körüli értéket mutat. Vö. Arday L.-Hlavik Gy.: id. m. 68-69. és Kővágó L. id. m. 17.
- 3 A tanácsi minősítés alapján 506 magyarországi nemzetiséglakta községből szerzett adatokat közli: 1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai, Budapest 1984. - Kocsis Károly: *Magyarország jelenlegi etnikai térszerkezetének sajátosságai c. kéziratának számításait megemlíti: Arday L.-Hlavik Gy.: id. m. 18.*
- 4 Hoóz István: *Baranya megyei nemzetiségek demográfiai jellegzetességei*, Pécs 1973. Hoóz István a származás és anyanyelv kettős ismerve szerint térképezte fel a baranyai állapotokat és megállapította, hogy a megyében élő németek száma 3,4-szer nagyobb az 1970-es népszámlálás során magukat német anyanyelvűeknek vallók számánál.
- 5 1980. évi népszámlálás id. m. 6-7.